

I otakt med tiden – Bengt Hägglund, teologin och idéhistorien

Bengt Hägglund (1920–2015) var under flera decennier docent och professor huvudsakligen vid Lunds universitet. Som artikelförfattaren visar var Hägglund en forskare med stark integritet, trogen sin uppgift och det lutherska perspektivet oavsett samtidens teologiska vindkantringar. Hägglunds mest kända och lästa bok är *Teologins historia*, ett oombärligt verk för var och en som vill ha en bred och koncentrerad framställning av kyrkans hela dogmhistoria.

Till minne av Bengt Hägglund 100 år skulle en konferens med temat "Vattna rötterna, så växer kronan" ha ägt rum i Lund. P.g.a. pandemin blev den tyvärr inställd. Den här publicerade artikeln bygger på ett föredrag som Johan Sundeen, docent vid Lunds universitet och verksam vid högskolan i Borås, då skulle ha hållit. Artikeln har först varit publicerad i *Svensk Pastoraltidsskrift* i två delar.

För närmare fyrtio år sedan utspelades ett mindre fältslag bland den svenska universitetsteologins män, en drabbning som gällde detta vetenskaps- och utbildningsfältets natur och uppgift. Utlösande faktor var professor emeritus Gustaf Wingrens stridsskrift *Tolken som tiger*.¹ Wingrens lika elegant som fejdlystet formulerade överskrift följdes av underrubriken: "Vad teologin är och vad den borde vara".² För att försäkra sig om att ingen skulle missförstå hans mål deklarerade Wingren: "Skulle någon uppfatta min bok som ett angrepp

på svensk teologi, så har han förstått saken rätt. Jag angriper en tigande tolk i syfte att få honom att tala."³

Tematiken i *Tolken som tiger* har givetvis en viktig bakgrund i efterkrigstidens kanske mest ryktbara epistemologiska debatt inom människokunskaperna, den av filosofen Ingemar Hedenius 1949 utlösta striden om tro och vetande.⁴ Wingren hävdar att trosvetenskapens män har fallit undan för den vetenskapsteoretiska kritiken av teologin. Han vänder sig mot att denna domän i Minervas värld låtit inhägnas sig bakom deskriptiونس och historieskrivningens stängsel.⁵

Receptionen av *Tolken som tiger* har Bengt Kristersson Uggla karakteriserat som "professorernas gräl", ett gräl med Wingren i den ena ringhörnan och "hela det svenska teologiska etablissemangen" i den andra.⁶ I tidskriften *Tro och liv* publicerades år 1982 en omfattande reflektion av Wingrens hand rörande mottagandet av hans skrift. Wingren repeterar ståndpunkten att den samtida universitetsteologin inte ger studenterna möjlighet att "få veta vad vare sig kristendom eller vad predikan är".⁷

I den över dryga tjugo sidor löpande uppföljningen förekommer, till skillnad från

vad som är fallet i *Tolken som tiger*, Bengt Häggglund. Han dyker upp, inte som en av Wingrens måltavlor utan som ett led i en delpolemik med uppsalateologen Anders Jeffner. Närmare bestämt rör det sig om en framställning av Jeffners hand i ett tyskt teologiencyklopediskt verk. Det konstateras att medan Häggglunds överman vid tillsättningen av professuren i dogmatik i Lund 1963, Per-Erik Persson, hedras med fyra omnämnanden i Jeffners uppsats förbigås Häggglund med tystnad.⁸ Wingren skriver:

Detta är märkligt. Om jag skulle nämna en typisk företrädare för dogmatik i Sverige just nu – och det är ju dogmatiken här uppe i norr som verkets redaktion i Berlin bad Jeffner att skriva om – då skulle jag nämna Bengt Häggglund, *den ständigt inopportune Bengt Häggglund*. [...] han fasthåller åren igenom sina teser om kontinuiteten mellan Luther och lutherdomen (som alla andra systematiker bestrider), han kröntes med hedersdoktorat vid den reaktionära lutherska fakulteten i St. Louis i USA (och blyges icke över detta) och han undervisar troget vid Menighetsfakulteten i Oslo. Jag har en annan åsikt än han i praktiskt taget alla frågor. Men dogmatiker är han ju, en av få i Sverige.⁹

Sin aggressiva och självgoda debattstil trogen sparar Wingren som synes inte på okvädingsorden: Reaktionär och dogmatisk (det senare ordet mer att fatta som synonymt till fundamentalistisk än som teologisk disciplinbeteckning). Men citatet andas också motvillig respekt för en teolog som har gått sin egen väg, och som trots att han vandrat i otakt med tiden, nått betydande framgångar med sin vetenskapliga och publicistiska gärning.¹⁰

EN ANNAN INTELLEKTUELL TYP

Låt oss återvända till nyckelmeningen ”den ständigt lika inopportune Bengt Häggglund”. Life and Time-biografier skrivs som regel om män och kvinnor som i ett eller annat avseende personifierar sin tid och dess anda; sådana som burit och låtit sig bäras av samtidstendenserna. Den första volymen av Kjell Östbergs böcker om Olof Palme bär titeln *I takt med tidsandan*. Palme, skriver Östberg, hade en unik förmåga ”att läsa tiden, att fånga upp tankar och strömningar och i betydande utsträckning göra dem till sina”.¹¹ I kollektivbiografins form möter vi samma tankegång hos lundahistorikern Kim Salomon. Dennes skildring av FNL-rörelsen har sålunda underrubriken *Rebeller i takt med tiden*.¹² I både Vietnamrevoltörernas och Palmes gestalt har vi med historiens segrare att göra, röster vars perspektiv dominerade sin tid och som också kommit att präglade historieskrivningen.

Bengt Häggglund representerar en helt annan intellektuell typ än medströmsakademikerna. *I otakt med tiden* vore väl inte en helt felaktig underrubrik på en tänkt Häggglundbiografi. Hans utpräglad konfessionalistiska intresseprofil och tydliga inkapsling av uppgiften att finna svar på, vad kristendomens kärna har varit och är i det teologiska uppdraget, stod i strid med huvudtendenser i hans samtid. Kanske var det därför Wingren uttalade sin motvilliga respekt. Häggglund stod ju, om än i en annan anda än den av 1960- och 1970-talens politisering präglade Wingren, för tydliga linjer i frågor i vilka stora delar av det teologiska skräet i övrigt påstods tiga.¹³

Bengt Häggglund gick från början sina egna vägar genom akademins korridorer.

Han bröt ny mark genom sin avhandling om Johann Gerhard, ibland kallad protestantismens svar på den helige Thomas av Aquino. Luthersk ortodoxi blev ett av de fält som han med rätta kunde kalla för sina, där få, om ens någon, kunde mäta sig med hans kunskaper.

Trots sin inopportunitet kan Bengt Hägglund inte med automatik sägas kvala in till *Förlorarnas historia*.¹⁴ Den stora nationella såväl som internationella spridningen av hans mest (för många förmodligen enda:) kända verk – *Teologins historia* – vittnar i sig om en författare som inte ständigt var hänvisad till de små källarförlagen eller andra dissidentmiljöer. Han klättrade ju också så högt som möjligt är på den akademiska stegen.

Hägglund höll betydelsefulla föredrag och tilldelades priser internationellt. Ibland anar man i hans skrifter – ja, kanske mer än anar – en uppfattning av Sverige som provinsieilt. Dock tillhör polemiker inte de roller han kan sägas ha iklätt sig. I bibliografierna är de explicita replikerna lätt-räknade. Han fick vidare en rad efterföljare som även de låtit tala om sig. Namn som Christian Braw och Rune Söderlund gör sig påmind. Därtill representerade Hägglund ett forskningsfält – teologins idéhistoria – vars samtidsrelevans knappast låter sig ifrågasättas.

Kontrasten är påtaglig om vi – utan paralleller i övrigt – jämför med en annan ständigt inopportun gestalt i efterkrigstidens andeliv: religionsfilosofen och idéhistorikern Tage Lindbom. Från att en gång ha varit de stora förlagens man trängdes han till följd av sitt avfall från moderniteten ut från den offentliga scenen. Lilla Norma i Borås – tryckerichefen Åke Svensons skötebarn – och tidskriften *Jakobs Stege* såg till att

han inte helt saknade plattformar. Enstaka röster försökte oförtrutet peka på tänkaren Lindboms betydelse.¹⁵

Först i slutet av sitt liv fick han uppleva känslan av att vara en mästare med lärjungar vid sina fötter, då en krets av unga konservativa intellektuella sökte hans sällskap. Jag var själv med och gav ut ett antal idéhistoriska essäer av Lindbom.¹⁶ I den katolska kulturtidskriften *Signum* konstaterar Sten Hidal syrligt, apropå tidsandans makt och frestelser: Han (dvs. Tage Lindbom) "blev aldrig teologie hedersdoktor, detta till skillnad från Jonas Gardell."¹⁷

EN PRODUKTIV FORSKARE

Som forskare och skriftställare kan Bengt Hägglund inte sägas ha varit annat än mycket produktiv. Den bibliografiska sammanställning som ingår i den till Hägglund år 2011 riktade festskriften *Hermeneutica Sacra* omfattar 403 poster! Den betydliga tillväxt, som skett sedan publiceringen av en tidigare bibliografi i samband med 65-årsdagen, vittnar om en forskarinsats som sträckte sig långt utöver de formella yrkesårens gränser och om en produktiv ålderdom. Inte minst som idéhistoriker framträdde Hägglund med särskild intensitet under emeritusåren.

Bengt Hägglund var en flitig och framgångsrik läroboksförfattare. I 90-årshyllningen i *Svensk Teologisk Kvartalskrift* lyftes såväl vetenskapsmannen som läroboksförfattaren fram.¹⁸ Hägglund skrev inte bara för en publik av seniora forskare och universitetsstudenter. 1969 gav han tillsammans med två andra författare ut *Religionskunskap för gymnasiet och fackskolan*. Titeln på Bengt Hägglunds allra första publicerade text "In under ansvaret", ter sig för övrigt som en

lämplig rubrik för livsgärningen.¹⁹ Till den publicistiska produktiviteten och ansvaret för ett rikt akademiskt klimat bör räknas att Hägglund under många år var ansvarig för recensionsavdelningen i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. I sammanhanget förtjänar även hans roll som medutgivare för den Tysklandsbaserade tidskriften *Kerygma und Dogma* samt för skriftserien *Arbeiten zur Geschichte und Theologie des Luthertum*, att nämnas.

Bengt Hägglunds publicistiska gärning skjuter fart efter disputationen 1951. Fram till dess förtecknar bibliografierna kortare betraktelser i olika kyrkliga organ. Ett övergripande intryck under genomgången av bibliografierna rör Hägglunds förmåga att hålla fast vid vissa områden. Ett livslångt intresse som kan spåras tillbaka till tidigt 1950-tal rör frågor om människosyn och antropologi, då inte sällan i en given konfessionell och tidsmässig kontext.²⁰ När Hägglund i andra änden av livslinjen fick möjlighet att i *Svensk Kyrkotidning* plädera för det historiska perspektivets betydelse framhöll han att historieforskningen givetvis har även "på teologins fält sitt egenvärde. Därutöver är det ju så att även den aktuella kristendomstolkningen hänger i luften om den inte har en obruten kontakt med traditionen och dess historia."²¹ *Tro och tradition* var ju inte för inte titeln på en av festskrifterna till Bengt Hägglund.

Inom den pånyttfödda biografigenren i historievetenskapernas fack har det välfunna uttrycket *Att skriva människan* blivit något av en varudeklarationslik metafor.²² Inte sällan handlar uppgiften om att *skriva* den skrivande människans historia. På former av källmaterial torde då kunna tävla med bibliografin när det gäller att skapa sig orienterings-

punkter. Det står vid en systematiserande genomgång av Hägglunds skriftställarskap snabbt – närmast omedelbart – klart var tyngdpunkten i gärningen ligger. Det är i begynnelsestadiet för vad han själv betecknar som "den nyare tiden" som Hägglund positionerar sig som vetenskapsman. Luther och den store reformatorns efterföljare samt strömningar som bär dennes namn – i synnerhet då den lutherska ortodoxin – är Bengt Hägglunds hemmaarena.

Han ligger till synes i linje med en huvudströmning i svensk 1900-talsteologi, den så kallade Lutherrenässansen.²³ När intresset för reformatorn började mojna i Sverige, fortsatte dock Hägglund att odla detsamma. I den vackert formgivna volymen *Arvet efter reformationen* konstaterar han, efter att ha gjort ett svep över utgivningen: "Dessa exempel är nog för att visa att den internationella reformationsforskningen under perioden efter lutherrenässansen *snarare* fått en starkare ställning än tidigare och ökat i omfång. Endast det i Sverige tilltagande främlingskapet för den lutherska traditionen [...] kan ge motsatt intryck,"²⁴

INTRESSE FÖR PRINCIPIELLA PROBLEM

I det bestånd som rör kristendomens idéhistoria på svensk mark passerar bland annat Carl Adolph Agardh och Olaus Petri revy. Ragnar Bring framhåller att Hägglunds år 1960 publicerade skildring av Olaus Petris undervisning äger ett särskilt intresse för svensk teologis vidkommande.²⁵ När det gäller Hägglunds intresse för svenskt kristet tankeliv brukar inte minst hans insatser för att göra Johannes Rudbeckius känd lyftas fram. Rikligt representerade är texter om Henric Schartau. Bengt Hägglund bar ju

själv på ett rikt släktarv av gammalkyrklig och schartauansk prägel.²⁶

Hägglund intresserar sig för principiella problem som sträcker sig över olika epoker. Hit hör frågan om kristendomen och historien. Hit hör också Hägglunds signaturer som traditionen och trosregeln, *Regulae Fide*. En ytterligare kategori litteratur av hans hand består av böcker och artiklar med bäring på den teologiska vetenskapens verktygslåda – de vetenskapsteoretiska frågorna lika väl som metodfrågorna hade i honom en mångsidig representant.

Hägglund hade karaktär av gränsarbetare i den meningen att han sträckte sig in över andra vetenskapsområdens territorier, till exempel de språkvetenskapliga. Björn Vikström skriver att han verkar ”ha varit betydligt mer förtrogen med den internationella språkfilosofiska diskussionen och även mer intresserad av att tillämpa denna lärdom inom teologins område än vad som var vanligt inom nordisk teologi vid tiden. För mig [...] har det varit intressant att upptäcka att [...] Hägglund strävar efter att ta tillvara impulser från både Hans-Georg Gadammers filosofiska hermeneutik och den strukturalistiska lingvistikens.” Hägglund vore väl emellertid inte Hägglund om inte också Luther fanns med i sammanhanget. Vikström tillfogar sålunda: ”Den hermeneutik han (Hägglund) utvecklar bär på många likheter med Luthers syn på bibeltolkningen.”²⁷

EFTERKRIGSTIDENS TEOLOGI

De stora tidsuttrycken på trosvetenskapsområden under efterkrigstidens epok har givetvis gjort vissa avtryck hos Hägglund. Han skriver om tro och vetande i *Nordisk Teologisk Uppslagsbok* kring mitten av 1950-ta-

let. Hans bidrag utgörs av en dogmhistorisk översikt över hur *centralgestalter* inom kristen tro och tanke har sett på förhållandet mellan nämnda storheter. Först i uppslagspostens tre sista stycken text kommer Hägglund in på den nutida teologin, varvid han pekar på förekomsten av ”starka tendenser att betona trons egenart i förhållande till det teoretiska vetandet, med tillägget ”samtidigt som man utan förbehåll söker infoga det teologiska tänkandet i vetenskapens ram”. Tendensen exemplifieras, naturligt nog, med Lundateologin.²⁸ Det finns fler böcker i Hägglunds produktion som delvis måste förstås i ljuset av tro och vetande-debatten.²⁹ Som uttryck för ett intresse för efterkrigstidens stora kyrkliga stridsfrågor avtecknar sig bland annat en 1973 gjord kommentar till kyrka och statdiskussionen.³⁰ Av inlägg i samtidsdebatterna synes i övrigt jämförelsevis få avtryck.

Teologihistoriska perspektiv på det stormiga och radikala sena 1960-talet finns representerade i ett par poster. Han recenserar Jürgen Moltmanns inflytelserika, av marxistisk filosofi färgade, *Theologie der Hoffnung*. I *Svensk Teologisk Kvartalskrift* ägnar Hägglund revoltåret 1968 en betraktelse åt ”Sekulariseringsteologin och tvärikesläran”; ett ämnesval som ter sig framsynt i perspektiv av den teologiska 68-generationens kommande systematiska ifrågasättande av separationen mellan andlighetens och politikens dimensioner.³¹ Denna process får sägas ha stor betydelse för lutherdomens svagare ställning över huvud taget under de senaste årtiondena inom svensk evangelisk kristenhet.

Sekulariseringsteologin är tillsammans med det av ekumeniska tendenser präglade Andra Vatikankonciliet (1963–1965) den

*Bonhoeffer
var inte en
det sociala
evangeliets
eller den
humana
frihetslärans
man.*

Nordin
menar ... att
Hägglund
skiljer sig
från Lunda-
teologin
i grund-
läggande
avseenden,
både genom
sin syn
på vad
kristendom
är och vad
teologi bör
vara.

punkt där Hägglund drar streck i sin framställning i *Teologins historia*. I detta sitt mest lästa verk rör professorn i kristendomens idéhistoria vid betydelsefulla samtidshändelser som utvecklingen inom Kyrkornas Världsråd vid tiden för generalförsamlingens stora möte i Uppsala 1968. Han pekar på beröringspunkter mellan utvecklingen i teologin och i den kyrkobaserade opinionsbildningen.³² I sammanhanget markeras också intressanta reservationer mot hur sekulariseringsteologerna försökt ta den tyske motståndsmannen Dietrich Bonhoeffers under fängelsetillvaron nedtecknade tankar till intäkt för sin sak. Bonhoeffer var *inte* en det sociala evangeliets eller den humana frihetslärans man.³³

I DEN TEOLOGISKA ÖVERSIKTSLITTERATUREN

Hägglunds genom forskning och läroboksförfattande inrutade intresseområde, kristendomens idéhistoria, fick år 1969 ett institutionellt uttryck då han tillträdde en tjänst som biträdande professor vid Lunds universitet. I en översikt över teologins plats i vårt sydsvenska lärosätes historia tillmäts denna tjänsts tillkomst viss betydelse. Tillväxten av den akademiska kapaciteten och därmed den kritiska massan, tas till intäkt för att de teologiska fakulteterna, ett bistert klimat till trots, kunde bedriva verksamhet utöver "att försvara det man hade". Tio år senare – 1979 – fick Hägglund en personlig professur i kristendomens idéhistoria. Hans egen position, men inte ämnets var därmed säkrad.³⁴

I samma översiktsverk sägs att Hägglund fullföljde den av Lundateologin omfattade idéhistoriska inriktningen, i synnerhet då åsyftande den lutherska traditionen. Några av Hägglunds arbeten – däribland doktorsavhandlingen – lyfts fram som exempel på

forskargärningen. Vidare framhålls hans roll som vetenskaplig ledare för ett seminarium som kom att avsätta ett tiotal doktorsavhandlingar.³⁵

I de senare årtiondenas teologiska och kyrkohistoriska översiktsverk kan inte Bengt Hägglund sägas ha avsatt särskilt rikhaltiga spår. Det ovan refererade verket om teologins historia i Lund innefattar tre referenser till hans person och verk. Lika många, eller få, hänvisningar finner vi i *Modern svensk teologi*. I Anders Jeffners uppsats i sistnämnda verk lyfts Hägglund fram som exempel på en teolog som har "hållit fast vid vissa grunddrag i det Lundateologiska forskningsprogrammet". Hägglund sägs, "i likhet med Nygren och Aulén försökt objektivt klarlägga den kristna trons grundstruktur. Precis som hos lundateologerna får hans utläggningar av det äktkristna en luthersk prägel".³⁶

Ett tredje exempel ur introduktionsverkens fatabur må anföras: I det åttonde och sista bandet i Verbums magnifika utgivning *Sveriges kyrkohistoria*, förekommer Bengt Hägglund en gång i personregistret. Vi anar vid det här laget ett mönster. Också Ola Sigurdson framställer sålunda Hägglund som motivforskare i Lundateologins anda.³⁷

De teologiska översiktsverkens bild av kontinuiteter mellan den klassiska Lundateologins företrädare – Anders Nygren, Gustaf Aulén och Ragnar Bring – och Hägglund, må här balanseras av en referens till utredning av Hägglunds relation till Lundateologin, signerad idéhistorikern Svante Nordin. Den senare menar att det vore missriktat att karakterisera den förre som lundateolog, detta med utgångspunkt framför allt i ett av Hägglunds senare arbeten, *Kunskapsteori och metafysik i teologin: En*

idéhistorisk tillbakablick.³⁸ (Detta verk bygger i viss mån vidare på tidigare arbeten som *Sanningens regel* och *Tro och verklighet*, också dessa utgivna under 2000-talet.³⁹)

Den år 2011 publicerade boken *Kunskapsteori och metafysik* kan sägas vara ett slags intellektuellt testamente, ett framåtsyftande dokument som samtidigt rymmer forskarbiografiska perspektiv – notera ordet *tillbakablick* i undertiteln. Det är den intellektuella miljö i vilken Hägglund själv många decennier tidigare etablerade sig som står i fokus – Lundateologins forskningskultur. Nordin liknar Hägglunds arbete vid ”en höstgrävning som röjer undan det gamla och bereder plats för det nya”.⁴⁰ Detta röjningsarbete omfattar ontologiska, epistemologiska och metodologiska lövhögar.

Hägglund framträder i nämnda verk som en kunskapsteoretisk realist, och positionerar sig mot såväl en idealistisk kunskapsteori som Lundateologins ateoretiska tolkning av kristendomen.⁴¹ För Hägglund är kristendomen en sanning som delvis är åtkomlig med hjälp av den vetenskapliga verktygslådan. Nordin pekar på paralleller mellan Hägglund och ikonerna i katolskt lärdomsliv Thomas av Aquino samt nythomismen sådan den företräds av bland andra Jacques Maritain.⁴² Nordin menar sammanfattningsvis att Hägglund skiljer sig från Lundateologin i grundläggande avseenden, både genom sin syn på vad kristendom är och vad teologi bör vara.⁴³

DET KRISTNA OCH DET PROFANA IDÉHISTORIEÄMNEN

Den västerländska historiens rum och skrymsle hade i Bengt Hägglund en frekvent besökare. Han letade igenom det för-

flutnas människoboningar inte i jakt på historien i sig utan sökte efter material till att teckna berättelser om Tro och Tradition. Hans strävan var att rekonstruera i tidevarven nedlagda uttryck för kristendomens grundläggande sanning – den så kallade trosregeln. Hägglund var, framhålls det i festskriften till hans 50-årsdag, både dogmatiker och teologihistoriker. Begreppen *teologins historia* och *kristendomens idéhistoria* tenderar att varvas i beskrivningar av Hägglund som vetenskapsman lika väl som i boktitlar av hans hand. *Arvet från reformationen* har undertiteln teologihistoriska studier, medan *Kunskapsteori och metafysik i teologin* karakteriseras som ett idéhistoriskt arbete.

Tittar vi bakåt och framåt på andra från fakulteten i Lund stammande översiktsverk, så var titeln på Gustaf Auléns verk av 1946 *Dogmbistoria: Den kristna idébildningens utvecklingsgång från den efterapostoliska tiden till våra dagar*, medan Aleksander Radlers i två innehållsligt skilda upplagor utgivna tegelsten har titeln *Kristendomens idéhistoria: Från medeltiden till vår tid*.⁴⁴

Teologihistoria, dogmhistoria, kristen idéhistoria – vari består egentligen skillnaderna?⁴⁵ I sin recension av den andra upplagan av Radlers verk skriver Hägglund att Radler redovisar ”tidigare metoder i motsvarande framställningar, och ansluter sig närmast till den kombination av dogm- och teologihistoria som används i samlingsverket *Dogmen und Theologischesgeschichte*. Men han lägger in ytterligare något mer i den titel han valt: i kristendomens idéhistoria innefattas utöver teologin som skriftutläggningens historia också relevanta delar av den filosofiska historien.”⁴⁶

*Kristet
idéliv har
behandlats
styvmoderligt
eller med
ointresse
inom mitt
eget ämne.*

På annat håll framhåller Hägglund att det hör till idéhistoriens väsen att ”inordna de enskilda tankarna och föreställningarna i ett vidare textsammanhang”, det som runt seminarieborden vanligtvis beskrivs som arbets- och analysättet att kontextualisera de skriftliga primärkällorna.⁴⁷ Med det synsättet blir filosofin närmast med självklarhet en del av den kristna idéhistorien.⁴⁸ För att bara ta ett enda exempel: Under en av de perioder i det kristna tänkandets historia jag själv intresserat mig för – de vänsterradikala 1960- och 1970-talen – blir teologin i hög utsträckning för 68-generationen ett bihang till marxistisk filosofi.⁴⁹

EN SUBDISCIPLIN INOM IDÉHISTORIEN

Också skönlitteraturen, konsten, musiken, historieskrivningen och andra uttryck för den mänskliga kreativiteten, liksom i modernare tid till exempel sociologi och statsvetenskap, har naturligtvis lämnat avtryck till den kristna idéhistorien.⁵⁰ Teologihistorien kan således lämpligast beskrivas som en subdisciplin inom idéhistorien. Hägglund definierar den förra som ”den gren av idéhistorien som behandlar den kristna traditionens källor och undersöker den idéutveckling som däri avspeglar sig”.⁵¹ Det av bland annat Aulén begagnade begreppet *dogmhistoria* avvisar Hägglund. Han finner uttrycket belastat av det sätt på vilket termen dogm har brukats inom den liberala teologin.⁵²

Samhälleligt, filosofiskt, vetenskapsteoretiskt och över huvud taget kontextuellt förstådd har olika uttryck för kristen tro hemortsrätt inte bara inom idéhistoria med prefixet kristen utan också inom den (profana) idé- och lärdomshistorien. Tyvärr

har interaktionen mellan det idéhistoriska intresse som frodats på teologins fält och den profana idéhistorien varit svag. Trots att majoriteten tankar som mänskligheten tänkt under sin vandring på jorden torde ha varit religiösa i någon mening, har kristet idéliv behandlats styvmoderligt eller med ointresse inom mitt eget ämne.

En sammanställning över svenska doktorsavhandlingar i idé- och lärdomshistoria visar att ämnesval som faller under kategorin ”religion” tillhör de minst frekventa. Medan det framlagts 66 avhandlingar om vetenskaps- och teknikhistoria, 26 avhandlingar om politiska idéer och 19 om pedagogiska idéer begränsar sig antalet avhandlingar om religiösa idéer till sex. Jag står själv som upphovsman för ett av dessa sex verk.⁵³ En viktig strävan med min doktorsavhandling är att tillföra nya perspektiv på relativt väl belysta tidsepoker i svensk idéhistoria genom att placera kristna aktörer, i synnerhet då J.A. Eklund, i centrum för förloppet.

I en kritisk genomgång av religionens blygsamma plats på den svenska idé- och lärdomshistoriens arenor argumenterar Anton Jansson och Hjalmar Falk för uppfattningen att ett lärdomshistoriskt perspektiv, som sorterar bort den religiösa dimensionen och lämnar densamma att hanteras av teologer allena, blir en stympad lärdomshistoria. Jansson och Falk begagnar i sammanhanget begreppet *religionsblindhet*. De båda idéhistorikerna pekar på behovet av disciplinövergränsande samarbeten – då företrädesvis med religionsvetare och teologer men också med andra humanister och språkvetare.⁵⁴

Detta samverkansbehov framstår som så mycket större genom att subdisciplinen

kristendomens idéhistoria förlorade sin lärostol i samband med Bengt Hägglunds pensionering. Redan innan han gjorde sitt uttåg hängde universitetsbyråkratiska moln tunga över ämnet. Hägglund kommenterade i efterhand det hela på följande vis: ”Nedläggningshotet berodde inte i detta fall på bristande intresse från studenters och forskares sida. Forskargruppen i ämnet har under en följd av år hört till de största i fakulteten. Även i grundutbildningen har ämnet en viktig plats.”⁵⁵

Låt oss ta Jansson och Falks förmaningar till oss och uttala förhoppningen att vi i framtiden får läsa en idéhistorisk doktorsavhandling, seminariebehandlad vid såväl humanistisk som teologisk fakultet, om Bengt Hägglund, teologin och idéhistorien.

Johan Sundeen

Docent i idé- och lärdomshistoria, Borås.

Artikeln har varit publicerad i *Svensk Pastoralidskrift*, del 1 i nr 6/2021, s. 166–170 och del 2 i nr 7/2021, s. 206–210.

- 1 Bengt Kristersson Ugglå, *Gustaf Wingren: Människan och teologin* (Stockholm/Stehag, Brutus Östlings förlag, 2010), s. 176 ff.
- 2 Gustaf Wingren, *Tolken som tiger: Vad teologin är och vad den borde vara* (Stockholm, Gummessons, 1981), s. 4. Titelbladet innefattar också ett citat ur Markusevangeliet (7:38); möjligen tänkt att – trots samtidstillståndet – signalera hopp om framtiden: ”De döva låter han höra och de stumma tala.” Kristersson Ugglå, s. 178, framhåller att det är karakteristiskt för Wingren att låta sina böcker fyllas av bibelreferenser. *Tolken som tiger* innehåller i likhet med många av Wingrens övriga böcker tre register: ett över personer, ett ämnesindex och ett över återgivna bibelställen.
- 3 Wingren, *Tolken som tiger*, s. 9.
- 4 Johan Lundborg, *När ateismen erövrade Sverige: Ingemar Hedenius och debatten kring tro och vetande* (Nora, Nya Doxa, 2002) samt Svante Nordin, *Ingemar Hedenius: En filosof och hans tid* (Stockholm, Natur & Kultur, 2004), s. 135–183.
- 5 Kristersson Ugglå, s. 177.
- 6 Kristersson Ugglå, s. 178 f.
- 7 Sven Hemrin, ”Redaktionellt”, i *Tro och liv*, 1/1982, s. 1.
- 8 Christian Braw, *Vänner med ord: 66 författarporträtt* (Örebro, Libris, 2008), s. 245, framhåller att Bengt Hägglund var ett offer ”för en akademisk strid, där han – den mest meriterade – hade blivit förbigången”.
- 9 Wingren, ”Pensionärer och avlidna”, i *Tro och liv*, 1/1982, s. 18. Kristersson Ugglå, s. 297, gör en stor sak av att Wingren i denna del av sin kontrareplik förbigår Per-Erik Perssons insatser på dogmatikens fält.
- 10 Wingren, ”Pensionärer och andra”, s. 18. Kristersson Ugglå, s. 297, skriver att citatet om Hägglund vittnar om ”Wingrens retoriska förmåga till dubbelkommunikation när han framhåller framstående insatser som i själva verket kan tyckas vara komprometterande och rent av nedsättande för personen i fråga”.
- 11 Kjell Östberg, *I takt med tiden: Olof Palme 1927–1969* (Stockholm, Leopard, 2019), s. 13.
- 12 Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer* (Stockholm, Rabén och Sjögren, 1996).
- 13 Johan Sundeen, *68-kyrkan: Svensk kristen vänsters möten med marxismen* (Stockholm, Bladh by Bladh), passim.
- 14 För perspektiv på begreppet förlorarnas historia. Se Magnus Nyman, *Förlorarnas historia: Katolskt liv i Sverige från Gustav Vasa till drottning Kristina* (Uppsala, Katolska bokförlaget, 1997), framför allt s. 19–25.
- 15 Se t.ex. uppsatsen ”Kring Tage Lindboms författarskap”, i F. J. Nordstedt (Christian Braw), *I kampen: essäer* (Stockholm, Bonniers, 1980), s. 107–119.
- 16 Tage Lindbom, *Konservatism i vår tid: Åtta idéhistoriska essäer* (Borås, Norma, 1996). Med förord av Johan (Andersson) Sundeen och Jonas de Geer.
- 17 Sten Hidal, ”Tage Lindbom och den eviga filosofin”, i *Signum*, 6/2009.
- 18 Gösta Hallonsten, ”Ledare”, i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 2011.
- 19 Bengt Hägglund, ”In under ansvaret”, i *Gymnasisten*, 6/1937, s. 98 f. Svante Nordin, ”Bengt Hägglund och Lunda-teologin”, i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 2011, sid 111, skriver att när det kommer till lång och trogen tjänst kan ingen göra bättre anspråk på att karakteriseras som en lundateolog än Bengt Hägglund.
- 20 Bengt Arvidsson, ”Bibliografi över Bengt Hägglunds skrifter”, i *Tro och tradition: Festskrift till Bengt Hägglund* på hans 65-årsdag (Borås, Norma, 1985), s. 196 ff.
- 21 Bengt Hägglund, ”Kristendomens idéhistoria: Vad gör teologerna?”, i *Svensk kyrkotidning*, 51-52/1985, s. 728. Hägglunds artikel ingick i en tematisk artikelserie med namnet ”Vad gör teologerna?”.
- 22 Ronny Ambjörnsson, Per Ringby och Sune Åkerman, *Att skriva människan: Essäer om biografen som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm, Carlsson, 1997).

- 23 Ragnar Bring, "Bengt Häggglund 65 år", i *Tro och tradition*, s. 13, karakteriserar den för tiden för Bengt Häggglunds pågående doktorsarbete kännetecknande forskningssituationen som präglad av Lutherrenässansen.
- 24 Bengt Häggglund, *Arvet efter reformationen: Teologihistoriska studier* (Göteborg, Församlingsförlaget, 2002, s. 11.
- 25 Bring, s. 17.
- 26 Ragnar Bring säger om Bengts farfar – Johan Henrik Häggglund – att denne "torde kunna sägas företräda det finaste i den schartauanska traditionen" och om fadern – Henrik Wilhelm – att denne var en representant för det bästa i gammalkyrklig tradition. Se Bring, s. 10 f.
- 27 Björn Vikström, "Bengt Häggglunds traditionshermeneutik", i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 2011, s. 98.
- 28 Bengt Häggglund, "Tro och vetande: Dogmhistoriskt", i *Nordisk Teologisk Uppslagsbok*, tredje bandet (Lund/Köpenhamn, Gleerups/Ejnar Munksgaard, 1957), s. 954 ff. Citat från s. 957.
- 29 Christian Braw, "Skatten i åkern – om Bengt Häggglunds teologiska författarskap", *Svensk Pastoralidskrift* nr. 10–11/2021 s. 299–302, 332–336.
- 30 Bengt Häggglund, "Några kommentarer till kyrka-stat-diskussionen", i *Pro Orthodoxia*, nr 1, 1973.
- 31 Sundeen, 68-kyrkan, passim. Om den kristna 68-vänstern se också Gunnar Hyltén-Cavallius, *Rännil blev till flod: Nätverket kring 68-kyrkan och Inter Nos i Lund* (Malmö, Universus, 2019).
- 32 Bengt Häggglund, *Teologins historia: En dogmhistorisk översikt*, upplaga 5:2 (Malmö, Liber, 1981), s. 394 ff. Om Uppsala 68, se Jonas Jonson, *Ekumenik på världens villkor: Kyrkornas världsråd i den ekumeniska rörelsen efter Uppsala 68* (Stockholm, Verbum, 2008), särskilt kapitel 1 och 2. Sundeen, 68-kyrkan, 64–73, belyser den betydelse Uppsala 68 hade för den politiska väckelsens generation.
- 33 Häggglund, *Teologins historia*, 394 ff, Häggglund, s. 396, har i sammanhanget en polemisk udd riktad mot Harvey Coxs generationspräglade arbete *The Secular City* (föga lyckat översatt till *Har Gud skapat tätorten?*): "Den tekniskt fulländade stads-kulturen [...] Ses som ett led i gudsräkets förverkligande. Det är svårt att bedöma, om det som påstås i dessa sammanhang är allvarligt menade teorier eller endast provocativa uttalanden." Om receptionen av Harvey Cox bok i Sverige, se Anton Jansson, "The City, the church and 1960s: On secularization theory and the Swedish translation of Harvey Cox's *The Secular City*", i Johan Östling, Niklas Olsen och David Larsson Hedblad, *Histories of knowledge in postwar Scandinavia: Actors, Arenas and Aspirations* (Abingdon Oxon, Routledge, 2020).
- 34 Birger Olsson, Göran Bexell och Göran Gustafsson (red), *Theologium i Lund: Undervisning och forskning i tusen år* (Lund, Bokförlaget Arcus, 2001), s. 163.
- 35 Olsson, Bexell och Gustafsson (red), s. 162. Bring, s. 20, beskriver *De homine* som Bengt Häggglunds opus magnus.
- 36 Anders Jeffner, "Teologin inför vetenskapens utmaningar", i *Modern svensk teologi: Strömningar och perspektivskiften under 1900-talet* (Stockholm, Verbum, 1999) s. 166 f.
- 37 Ola Sigurdson, "Teologins uppgift: Traditionsbildningar inom svensk 1900-talsteologi", i Ingemar Brohed (red), *Sve- riges kyrkohistoria*, band 8 (Stockholm, Verbum, 2005), s. 403. Jfr. Vikström, s. 98.
- 38 Svante Nordin, "Bengt Häggglund och Lundateologin", i *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 2011, s. 111. Christian Braw, *Mellan tid och evighet* (Örkelljunga, BV-Förlag, 2007), s. 269 f framhåller att Bengt Häggglund redan som ung forskare fann kärnan i Anders Nygrens motivforskning, Eros och agape, ohållbar och ohistorisk: "Nygren och hans efterföljare beskrev en kristendom som aldrig existerat i historien, ett renodlat ideal som var en tankekonstruktion."
- 39 Bengt Häggglund, *Kunskapsteori och metafysik i teologin: En idé- historisk tillbakablick* (Lund, Eget förlag, 2011), s. 3.
- 40 Nordin, "Bengt Häggglund", s. 111.
- 41 Ibid.
- 42 Ibid, s. 112 ff.
- 43 Ibid, s. 112.
- 44 Namnet Aleksander Radler klingar i dag illa. Hans gärning i den totalitära polisstaten DDR:s spionageapparat skildras i Elisabeth Braw, *God's spies: The Stasi's Cold War Campaign inside the Church* (Oxford, Lion, 2019), passim.
- 45 För perspektiv på förhållandet mellan kristendomens idéhis- toria, dogmhistoria och teologihistoria, se Aleksander Radler, *Kristendomens idéhistoria: Från medeltiden till vår tid* (Lund, Stu- dentlitteratur, 1988), s. 13 ff.
- 46 Bengt Häggglund, [Recension av] Aleksander Radler, *Kristen- domens idéhistoria*, i *Svensk Pastoralidskrift*, 28–29/1996, s. 453.
- 47 Häggglund citerad efter Vikström, s. 101.
- 48 För perspektiv på kristendomens idéhistoria i allmänhet och Bengt Häggglund som idéhistoriker i synnerhet, se Christian Braw, *Mellan tid och evighet*, s. 267–285.
- 49 Sundeen, 68-kyrkan, särskilt kapitel 3.
- 50 Jfr Braw, *Mellan tid och evighet*, s. 272 ff.
- 51 Häggglund citerad efter Vikström, s. 103.
- 52 Vikström, s. 103. Det har sitt intresse i sammanhanget att Ragnar Bring har konstaterat att Häggglund vid en jämförelse med den liberala tyska 1800-talsteologins märkesman – Adolf von Harnack – visar sig vara "en långt mer objektiv bedömare av och vägledare i teologins historia". Harnack lät sig enligt Bring som hävdatecknare styras av sina egna förut- fattade liberala positioner. Se Bring, s. 19.
- 53 Johan Sundeen, *Andelivets agitator: J.A. Eklund, kristendomen och kulturen* (Skellefteå, Artos, 2008).
- 54 Jansson och Falk, s. 89 ff.
- 55 Häggglund, "Kristendomens idéhistoria", s. 728. Jfr Hägg- glund, [Recension av] Alexander Radler, *Kristendomens idéhis- toria*, s. 453.